

Радован БАКИЋ\*

## КРЕТАЊЕ ГРАДСКОГ СТАНОВНИШТВА ЦРНЕ ГОРЕ У ТОКУ ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XX ВИЈЕКА И ЊЕГОВА БИТНА МИГРАЦИОНА ОБИЉЕЖЈА НА ПОЧЕТКУ ТРЕЋЕГ МИЛЕНИЈУМА

Црна Гора је средином XX вијека (1948. године) имала 80.369 или 21,3% градског становништва и само један град са више од 10.000 становника (Подгорица 14.369). На почетку XXI вијека (2003. године) у њеним градским насељима живјело је 383.808 или 61,9% њеног укупног становништва или за преко 300.000 више него 1948. године и десет градова са више од 10.000 становника (Подгорица, Никшић, Пљевља, Бијело Поље, Цетиње, Бар, Херцег Нови, Берање, Будва и Улцињ), а ако би се Котор, Доброта и Шкаљари исказивали као једно градско насеље, јер тако функционишу, онда би то било 11 градова. За нешто више од педесет година, градска насеља Црне Горе имала су демографско-популациону експлозију (индекс 477,6), с тим што она у читавом подручју није била истог интензитета. Наиме, пораст њиховог укупног становништва био је знатно интензивнији до 1981. него од 1981. до 2003. године. У првом периоду, пораст је био за 268,6%, а у другом за само 67,1%, што значи да су миграциони токови становништва са села били много израженији у првом, него у другом периоду. Први период поклапа се са убрзаним индустријализацијом Црне Горе, експлозивним растом туристичке привреде, снажним успоном развоја школства, здравства и других дјелатности, порасту запослености, као и убрзаном деаграризацијом, а други са почетком стагнације привреде осамде-

---

\* Проф. Универзитета Црне Горе у пензији

сетих година, крвавим распадом бивше СФРЈ у грађанским ратовима, санкцијама Савјета безбједности, незапамћеном инфлацијом, тоталним крахом привреде и огромном незапосленошћу током посљедње деценије XX вијека.

У погледу интензитета ових токова, у оквиру градских насеља Црне Горе (према статистичким критеријумима има их 40), биле су присутне значајне разлике. Показаћу то на примјеру сада 10 највећих градова, осталих 11 општинских центара и 19 осталих градских насеља.

Упоредна анализа кретања укупног броја становника сада 10 највећих градова показује да су они са 68.181 становника у 1953. порасли на 307.062 становника у 2003. години (индекс 450,4). Најексплозивнији раст имали су Будва (индекса 1.344,6; са 812 на 10.918 становника), Бар (индекс 1.232,6; са 1.113 на 13.719 становника) и Подгорица (индекс 706,9; са 19.306 на 136.473 становника). У другу групу спадају: Херцег Нови (индекс 435,4; са 2.926 на 12.739 становника), Никшић (индекс 399,3; са 14.578 на 58.212 становника), Бијело Поље (индекс 394,2; са 4.029 на 15.833 становника) и Пљевља (индекс 310,6; са 6.883 на 21.377 становника), а трећу групу чине градови: Беране (индекс 260,9; са 4.513 на 11.776), Улцињ (индекс 220,1; са 4.919 на 10.828) и Цетиње (индекс 166,7; са 9.102 на 15.173 становника) – табела 1.

Табела 1.

Кретање укупног броја становника највећих градова Црне Горе (1953–2003. год.) у апсолутним бројевима и индекси раста

Градови	1953.	1981.	2003.	Индекси раста		
				1981/53.	2003/81.	2003/53.
1. Подгорица	19.306	96.074	136.473	497,6	142,0	706,9
2. Никшић	14.578	50.392	58.212	345,7	115,5	399,3
3. Пљевља	6.883	16.790	21.377	243,9	127,3	310,6
4. Б. Поље	4.029	11.925	15.883	255,9	133,2	394,2
5. Цетиње	9.102	14.082	15.137	154,7	107,7	166,7
6. Бар	1.113	6.742	13.719	605,7	203,5	1.232,6
7. Х. Нови	2.926	8.132	12.739	277,9	156,6	435,4
8. Беране	4.513	12.720	11.776	281,8	92,6	260,9
9. Будва	812	4.684	10.918	576,8	233,1	1.344,6
10. Улцињ	4.919	9.140	10.828	185,8	118,5	220,1
Укупно	68.181	230.681	307.062	338,3	133,1	450,4

Сви ови градови у другом периоду имали су смиренији раст (индекс 133,1), а Беране су имале депопулацију за 7,4% (са 12.720 на 11.776). Цетиње је популационо порасло за само 7,7%; Никшић 15,5%, Улцињ 18,5%, Пљевља 27,3%. Бијело Поље за 33,2%, Подгорица за 42,0% (са 96.074 на 136.473 становника) и Херцег Нови за 56,6%, док су Будва (индекс 233,1; са 4.684 на 10.918 становника) и Бар (индекс 203,5; са 6.742 на 13.719 становника) задржали висок степен раста свог становништва. Овако смиренији раст највећих градова Црне Горе објективно је допринио да се њихови бројни сложени урбани и еколошки проблеми лакше разрјешавају, али, реално, за то није било адекватне економске моћи и институционалне подршке. Први је период, међутим, својим експлозивним растом, те проблеме учинио веома сложним, па ће за њихово разрјешење бити потребно много средстава, институционалне подршке, професионалног визионарства и одговорности државних органа и органа на локалном нивоу.

Код осталих 11 општинских центара: Андријевице, Даниловграда, Жабљака, Колашина, Котора, Мојковца, Плава, Плужина, Рожаја, Тивта и Шавника демографско-популациони раст током друге половине XX вијека био је знатно смиренији (индекс 246,3; са 16.613 на 40.925 становника). И на њиховом примјеру су ови токови, у другом периоду, били много умјеренији, јер је њихов раст био само 9,9%, а у апсолутном износу повећање са 37.251 на 40.925 становника. У првом периоду (1953–1981), ниједан општински центар није имао депопулацију, док је други период (1981–2003) био карактеристичан по депопулацији Котора (за 75,1%), Мојковца (за 20,1%) и Шавника за (10,0%). За читав период (1953–2003) депопулацију је имао само Котор (за 34,9%), а најнижи раст Андријевица (за 19,4%) – табела 2.

Табела 2.

Кретање становништва осталих општинских центара по пописима из 1953, 1981. и 2003. године

Остали општински центри	1953.	1981.	2003.	Индекси раста		
				1981/53.	2003/81.	2003/1953.
1. Андријевица	899	941	1.073	104,7	114,0	119,4
2. Даниловград	1.373	3.664	5.208	266,9	142,1	379,3
3. Жабљак	508	1.379	1.937	271,5	140,5	381,3
4. Колашин	1.348	2.439	2.989	180,9	122,5	221,7

Остали ој. центри	1953.	1981.	2003.	Индекси раста		
				1981/53.	2003/81.	2003/1953.
5. Котор	3.814	5.345	1.331	140,1	24,9	65,1
6. Мојковац	1.469	5.156	4.120	351,0	79,9	280,5
7. Плав	2.018	3.348	3.615	165,9	108,0	179,1
8. Плужине	259	730	1.494	281,8	204,7	576,8
9. Рожаје	1.813	7.336	9.121	404,6	124,3	503,1
10. Тиват	2.835	6.280	9.467	221,5	150,7	333,9
11. Шавник	277	633	570	228,5	90,0	205,8
Укупно	16.613	37.251	40.925	224,2	109,9	246,3

У 2003. години, популационо највећи општински центри, у оквиру ових 11, били су: Тиват са 9.467, Рожаје са 9.121 и Даниловград са 5.208 становника, а најмањи: Шавник са 570, Андријевица са 1073, Котор са 1.331 и Плужине са 1.494 становника.

Према попису из 1953. године, у 19 осталих градских насеља Црне Горе живјело је 14.935; 1981. године 28.415. а 2003. године 35.821 становника. У читавом периоду, депопулацију су имали: Пераст, Ријека Црнојевића и Гусиње, при чему је интересантно истаћи да је Гусиње 1953. године са 2.555 становника био девети град по величини у Црној Гори иза: Подгорице, Никшића, Цетиња, Пљеваља, Улциња, Берана, Бијелог Поља и Херцег Новог. Стагнацију укупног броја становника имали су: Вирпазар, Стари Бар и Градац, а највећи демографско популациони раст имали су: Бечићи (индекс 1752,3; са 44 на 771), Сутоморе (индекс 1.032,2; са 177 на 1827), Игало (индекс 825,1; са 455 на 3.754) и Доброта (индекс 667,9; са 1.223 на 8.169) – табела 3.

Табела 3.

Кретање становништва осталих градских насеља по пописима из 1953, 1981. и 2003. године

Остала градска насеља	Године пописа			Индекси раста		
	1953.	1981.	2003.	1981/53.	2003/81.	2003/53.
Вирпазар	323	412	337	127,6	81,8	104,3
Стари Бар	1.679	1.514	1.864	90,2	123,1	111,0
Сутоморе	177	764	1.827	431,6	239,1	1.032,2
Петровац	528	10225	1.485	232,0	121,2	281,2
Св. Стефан – Милочер	60	—	411	—	411,0	685,0

Општина градска насеља	Године пописа			Индекси раста		
	1953.	1981.	2003.	1981/53.	2003/81.	2003/53.
Доброта	1.223	5.435	8.169	444,4	150,3	667,9
Прчањ	965	1.211	1.244	125,5	102,7	128,9
Рисан	1.038	1.766	2.083	170,1	118,0	200,7
Пераст	478	551	349	115,3	63,3	73,0
Доња Ластва	587	674	733	114,8	108,8	124,9
Бијела	1.222	2.395	3.748	196,0	156,5	306,7
Игало	455	3.556	3.754	781,5	105,6	825,1
Зеленика	809	1.068	1.444	132,0	135,2	178,5
Р. Црнојевића	632	474	216	75,0	45,6	34,2
Тузи	1.286	2.700	3.789	210,0	140,3	294,6
Спуж	583	1.242	1.529	213,0	123,1	262,3
Гусиње	2.555	2.625	1.704	102,7	64,9	66,7
Градац	291	632	364	217,2	57,6	125,1
Бечићи	44	171	771	338,6	450,9	1.752,3
Укупно	14.935	28.415	35.821	190,3	126,1	239,8

Достигнути ниво градског становништва у 2003. години био је врло различит. У средишњем региону, он је био 78,9% (1953. 32,4%), у приморском 59,8% (1953. 34,0%), а у сјеверном региону само 39,0% (1953. 13,5%).

Посматрано по општинама, највиши ниво учешћа градског становништва имале су: Тиват 87,5%, Будва 85,4%, Цетиње 83,1%, Подгорица 82,9%, Никшић 77,3% и Херцег Нови 65,6%. На другој страни, најниже учешће у 2003. години било је у општинама: Андријевица 18,5%, Шавник 19,3%, Колашин 30,0%, Бијело Поље 31,6% и Беране 33,6%. Осталих десет општина су учешће градског становништва имале између 35,0% (Плужине) и 60,7% (Пљевља) – табела 4.

Са порастом градског становништва у апсолутним и релативним показатељима одвијао се процес опадања сеоске популације, па је оно током друге половине XX вијека са 76,2%, у 1953. опало на 38,1% укупног становништва Црне Горе. У средишњем региону, у овом периоду, оно је опало са 67,6% на 21,1%; приморском са 64,0% на 40,2%, а у сјеверном региону са 86,5% на 61,0%. Дакле, једино у сјеверном региону живи више од половине (61,0%) сеоског становништва. При томе, важно је истаћи да је од 1948. до 2003. године

депопулацију имало 909 или 74,8% укупног броја села (1216) Црне Горе, од чега их је 2003. године 27 било без сталних становника (Бар 3, Будва 5, Даниловград 1, Котор 5, Пљевља 4, Улцињ 1 и Цетиње 8)<sup>19</sup>. И још један важан показатељ: села до 100 становника, 1948. године, учествовала су у укупном броју села са 17,7%, а 2003. године 54,3% или више од половине броја села.

Анализа узрока оваквих кретања није тема овог научног скупа. За његове учеснике и за разматрање постављене теме имају значаја приказана демографско популациона кретања у градовима која су се одигравала током друге половине XX вијека, као и она у селима Црне Горе. За прецизнију илустрацију ових процеса сматрам да је, за ову прилику, важно дати осврт још и на миграциона обиљежја градског становништва Црне Горе на почетку XX вијека исказана према попису из 2003. године. У том погледу највеће значење припада двјема категоријама: односима између аутохтоног<sup>20</sup> и досељеног становништва и учешће досељеног становништва по територији досељавања и према времену досељења.

Код укупног градског становништва, 2003. године, 41,3% било је досељено, а 58,7% аутохтоно.

Табела 4.  
Градско становништво Црне Горе по општинама и регијама<sup>21</sup>  
1953, 1981. и 2003. године

Општинe и Региони	1953.		1981.		2003.	
	Број	%	број	%	број	%
1. Андријевица	899	8,7	941	12,2	1.073	18,5
2. Бар	3.292	14,3	9.432	29,2	17.747	44,3
3. Беране	4.513	14,9	12.720	30,2	11.776	33,6
4. Б. Поље	4.029	9,7	11.925	21,5	15.883	31,6

<sup>19</sup> Број села која су имала депопулацију у овом периоду по општинама је: Андријевица 20, Бар 44, Беране 38, Б. Поље 58, Будва 21, Даниловград 58, Жабљак 26, Колашин 60, Котор 39, Мојковац 8, Никшић 95, Плав 11, Плужине 40, Пљевља 145, Подгорица 97, Рожаје 6, Тиват 5, Улцињ 11, Херцег Нови 10, Цетиње 91 и Шавник 26.

<sup>20</sup> За аутохтоно становништво у овом раду сматра се становништво које „од рођења станује у истом мјесту”.

<sup>21</sup> Приморски регион, 2003. године, имао је 145.847, средишњи 279.419, а сјеверни 194.879 становника.

Општинске и Региони	1953.		1981.		2003.	
	Број	%	број	%	број	%
5. Будва	1.390	31,8	5.909	69,3	13.585	85,4
6. Даниловград	1.956	11,2	4.905	27,4	6.737	40,8
7. Жабљак	508	7,5	1.379	26,4	1.937	46,1
8. Колашин	1.348	9,0	2.439	19,3	2.989	30,0
9. Котор	7.518	48,7	14.308	69,1	13.176	57,4
10. Мојковац	1.469	20,2	5.156	48,0	4.120	40,9
11. Никшић	14.578	31,3	50.392	69,8	58.212	77,3
12. Плав	4.573	26,4	5.973	30,2	5.319	38,5
13. Плужине	259	2,9	730	11,6	1.494	35,0
14. Пљевља	7.174	17,6	17.422	40,3	21.741	60,7
15. Подгорица	20.792	37,4	98.704	74,8	140.262	82,9
16. Рожаје	1.813	14,3	7.336	36,3	9.121	40,2
17. Тиват	3.422	60,0	6.954	75,5	10.200	87,5
18. Улцињ	4.919	34,9	9.140	42,6	10.828	53,4
19. Х. Нови	5.312	38,6	15.151	65,8	21.685	65,6
20. Цетиње	9.734	38,0	14.556	72,3	15.353	83,1
21. Шавник	277	3,5	633	10,6	570	19,3
Приморски	25.853	34,0	60.894	52,6	87.221	59,8
Средишњи	47.060	32,4	168.654	70,4	220.564	78,9
Сјеверни	26.862	13,5	66.704	29,1	76.023	39,0
Црна Гора	99.775	23,8	296.252	50,7	383.808	61,9

Табела 5.

Аутохтоно и досељено становништво 2003. године  
код 10 највећих градова Црне Горе

Градови	Укупан број стањаника	Аутохтоно		Досељено	
		број	%	број	%
1. Подгорица	136.473	78.577	57,6	57.896	42,4
2. Никшић	58.212	39.186	67,3	19.026	32,7
3. Пљевља	21.377	12.532	58,6	8.845	41,4
4. Б. Поље	15.883	9.851	62,0	6.032	38,0
5. Цетиње	15.137	10.957	72,4	4.180	27,6
6. Бар	13.719	7.215	52,6	6.504	47,4
7. Х. Нови	12.739	4.684	36,8	8.055	63,2

Градови	Укупан број сјановника	Аутохтоно		Досељено	
		број	%	број	%
8. Беране	11.776	8.332	70,7	3.444	29,3
9. Будва	10.918	5.003	45,8	5.915	54,2
10. Улцињ	10.828	8.198	75,7	2.630	24,3
Укупно	307.062	184.535	60,1	122.527	39,9

Највеће учешће досељених код ових 10 градова имају Х. Нови 63,2%, Будва 54,2%, Бар 47,4%, Подгорица 42,4% и Пљевља 41,4%, а најмање: Улцињ 24,3%, Цетиње 27,6% и Беране 29,3%, што је најбољи израз њихове атрактивности за досељавање нових становника – табела 5. Ипак, учешће досељених од 39,9% за ових десет градова показује њихову велику привлачност за досељавање.

У осталих 11 општинских центара однос аутохтоног (61,5%) и досељеног (38,5%) становништва нешто је неповољнији, али се може констатовати да су и они, током друге половине ХХ вијека, били имиграционо атрактивни. У том погледу са највећим учешћем досељеног становништва били су општински центри: Плужине са 59,3%, Тиват са 56,4% Жабљак 50,4%, а са најмањим учешћем Плав 11,4% и Рожаје 29,0% – табела 6. Чини се да је учешће аутохтоног становништва од 71,0% у Рожајама неубједљиво, што може бити посљедица неупућености пописивача или евентуално статистичке грешке, јер је овај период за Рожаје био карактеристичан по изузетно високом интензитету раста (индекс 503,1) и није могао бити преко природног прираштаја.

Табела 6.

Аутохтоно и досељено становништво осталих општинских центара

Општински центри	Укупан бр. сјановника	Аутохтоно		Досељено	
		број	%	број	%
1. Андријевица	1.073	621	57,9	452	42,1
2. Даниловград	5.208	3.502	67,2	1.706	32,8
3. Жабљак	1.937	960	49,6	977	50,4
4. Колашин	2.989	1.872	62,6	1.117	37,4
5. Котор	1.331	861	64,7	470	35,3
6. Мојковац	4.120	2.622	63,6	1.498	36,4
7. Плав	3.615	3.204	88,6	411	11,4



Општински центри	Укупан бр. становника	Аутохтоно		Досељено	
		број	%	број	%
8. Плужине	1.494	608	40,7	886	59,3
9. Рожаје	9.121	6.478	71,0	2.643	29,0
10. Тиват	9.467	4.129	43,6	5.338	56,4
11. Шавник	570	330	57,9	240	42,1
Укупно	40.925	25.187	61,5	15.738	38,5

Осталих 19 градских насеља, 2003. године, имало је 43,7% аутохтоног и 56,3% досељеног становништва. Са највећим учешћем досељеног становништва била су насеља: Доброта 71,0%, Игало 70,1%, Градац 62,6%, Сутоморе 61,4%, Бечићи 60,3%, Бијела 60,2%, Доња Ластва 60,0% и Зеленика 57,1%, а са далеко најмањим учешћем Гусиње 14,8%. При томе, важно је констатовати да су већу имиграциону привлачност имала остала градска насеља од 11 општинских центара, што се може објаснити високим приливом становништва у Доброту због пресељења становништва из Котора последице катастрофалног земљотреса, 15. априла 1979. године, затим: Игало, Сутоморе, Бијелу, Бечиће, Зеленику и Рисан, због развоја туризма у њима, а онда и Доњу Ластву због досељавања становништва из околних села, као последица њеног повољнијег географско-саобраћајног положаја и развоја услужних дјелатности – табела 7.

Анализа досељеног становништва према подручју досељења за 10 највећих градова Црне Горе показује да је 67,8% дошло из Црне Горе (21,0% из исте општине, а 46,8% из других општина Републике), из чега произилази констатација да су највећи градови Црне Горе били имиграционо атрактивни за њене удаљеније просторе. Из бивших република у њих је досељено 29,8%, а из осталих држава 1,6% укупно досељених (0,8% непознато).

Табела 7.

Кретање аутохтоног и досељеног становништва осталих 19 градских насеља у 2003. години

Остала њр. насеља	Укупан бр. становника	Аутохтоно		Досељено	
		број	%	број	%
1. Вирпазар	337	138	40,9	199	59,1
2. Стари Бар	1.864	733	39,3	1.131	60,7

Остала њр. насеља	Укупан бр. стипановника	Аутохтоно		Досељено	
		број	%	број	%
3. Сутоморе	1.827	705	38,6	1.122	61,4
4. Петровац	1.485	835	56,2	650	43,8
5. Св. Стефан	411	236	57,4	175	42,6
6. Доброта	8.169	2.373	29,0	5.796	71,0
7. Прчањ	1.244	582	46,8	662	53,2
8. Рисан	2.083	975	46,8	1.108	53,2
9. Пераст	349	175	50,1	174	49,9
10. Д. Ластва	733	293	40,0	440	60,0
11. Бијела	3.748	1.491	39,8	2.257	60,2
12. Игало	3.754	1.124	29,9	2.630	70,1
13. Зеленика	1.444	619	42,9	825	57,1
14. Р. Црнојев.	216	121	56,0	95	44,0
15. Тузи	3.789	2.300	60,7	1.489	39,3
16. Спуж	1.529	1047	68,5	482	31,5
17. Гусиње	1.704	1452	85,2	252	14,8
18. Градац	364	136	37,4	228	62,6
19. Бечићи	771	306	39,7	465	60,3
Укупно	35.821	15.641	43,7	20.180	56,3

Из бивших република СФРЈ највеће учешће досељених имају градови: Херцег Нови 51,6%, Будва 44,5% и Бар 43,6%, а најмање Бијело Поље 15,8% и Цетиње 18,6%. Највеће учешће досељених из осталих држава имали су Улцињ 3,8% и Будва 2,4%. По учешћу досељених из других општина Црне Горе редослед је следећи: Подгорица са 59,8%, Будва 49,8%, Никшић 48,9%, Бар 45,8%, Беране 38,6%, итд. Са територије своје општине најмање досељених имали су: Будва са 2,1%, Бар 7,6% и Подгорица 7,7% – табела 8. Све ове разлике посљедица су различите имиграционе привлачности градова с једне и близине мањих градских насеља значајне атрактивности, с друге стране, што је изразито карактеристично за приморске градове.

Посматрано у цјелини, 68,2% досељених у остале општинске центре је из Црне Горе (32,1% из исте општине, 36,1% из других општина), а 29,7% из република бивше СФРЈ и само 1,3% из других држава. Са подручја исте општине највише досељених је у Плужич-

нама (81,9%), Шавнику (65,5%) и Жабљаку (61,7%), а изразито најмање у Котору (3,6%). Из бивших република СФРЈ, највише досељених имали су: Тиват (47,3%) и Котор (44,5%), а из других држава Котор (2,1%).

Табела 8.  
Досељено становништво према подручју досељења за  
10 највећих градова Црне Горе, 2003. године

Градови	Укујно досељ.	Из исте ојшћине		Друге ојшћине		Бивших реј. СФРЈ		Осталих држава		Нејознајно	
		Број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
1. Подгорица	57.896	4.432	7,7	34.650	59,8	17.297	29,9	1.094	1,9	423	0,7
2. Никшић	19.026	5.331	28,0	9.295	48,9	4.075	21,4	201	1,1	124	0,6
3. Пљевља	8.845	5.793	65,5	968	10,9	1.980	22,4	63	0,7	41	0,5
4. Б. Поље	6.032	3.967	65,8	1032	17,1	951	15,8	37	0,6	45	0,7
5. Цетиње	4.180	1.811	43,3	1514	36,2	778	18,6	36	0,9	41	1,0
6. Бар	6.504	495	7,6	2.979	45,8	2834	43,6	129	2,0	67	1,0
7. Х. Нови	8.055	2.075	25,7	1646	20,4	4.148	51,6	136	1,7	50	0,6
8. Беране	3.444	1.175	34,1	1329	38,6	836	24,3	77	2,2	27	0,8
9. Будва	5.195	122	2,1	2.948	49,8	2635	44,5	142	2,4	68	1,2
10. Улцињ	2.630	524	19,9	977	37,1	990	37,7	101	3,8	38	1,5
Укупно	122.527	25.725	21,0	57.338	46,8	36.524	29,8	2.016	1,6	924	0,8

Табела 9.  
Досељено становништво 11 општинских центара према  
подручју досељења, 2003. године

Остали ој. цен.	Укујно досељ.	Из исте ојшћине		Друге ој. Ц. Г.		Бивших реј. СФРЈ		Осталих држава		Нејознајно	
		број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
1. Андријевица	452	175	38,7	179	39,6	89	19,7	3	0,7	6	1,3
2. Даниловград	1.706	671	39,3	590	34,6	405	23,7	23	1,4	17	1,0
3. Жабљак	977	603	61,7	281	28,8	90	9,2	2	0,2	1	0,1
4. Колашин	1.117	526	47,1	381	34,1	184	16,5	17	1,5	9	0,8
5. Котор	470	17	3,6	231	49,2	209	44,5	10	2,1	3	0,6
6. Мојковац	1.498	358	23,9	826	55,2	294	19,6	11	0,7	9	0,6

Остали ой. цен.	Укујно досељ.	Из исте ойишине		Друје ой. Ц. Г.		Бивших реј. СФРЈ		Осталих држава		Нейознајо	
		број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
7. Плав	411	141	34,3	112	27,2	148	36,0	9	2,2	1	0,3
8. Плужине	886	725	81,9	65	7,3	96	10,8	—	—	—	—
9. Рожаје	2.643	1.231	46,6	720	27,2	607	23,0	46	1,7	39	1,5
10. Тиват	5.338	451	8,5	2.236	41,9	2.526	47,3	91	1,7	34	0,6
11. Шавник	240	157	65,5	61	25,4	20	8,3	1	0,4	1	0,4
Укупно	15.738	5.055	32,1	5.682	36,1	4.668	29,7	213	1,3	120	0,8

Табела 10.

Досељено становништво 19 осталих градских насеља према подручју досељења, 2003. године

Остала град. нас.	Укујно дос.	Из исте ойиш.		Друје ойиш.		Биви. р. СФРЈ		Осталих држ.		Нейознајо	
		број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
1. Вирпазар	199	82	41,2	71	35,7	44	22,1	1	0,5	1	0,5
2. Ст. Бар	1.131	646	57,1	274	24,2	187	16,5	13	1,2	11	1,0
3. Сутоморе	1.122	221	19,7	282	25,1	566	50,5	37	3,3	16	1,4
4. Петровац	650	103	15,8	251	38,6	265	40,8	25	3,9	6	0,9
5. Св. Стефан	175	32	18,3	61	34,8	75	42,9	7	4,0	—	—
6. Доброта	5.796	2.741	47,3	1.848	31,9	1.150	19,8	39	0,7	18	0,3
7. Прчањ	662	178	26,9	291	44,0	181	27,3	9	1,4	3	0,4
8. Рисан	1.108	260	23,5	561	50,6	264	23,8	4	0,4	19	1,7
9. Пераст	174	73	42,0	46	26,4	54	31,0	—	—	1	0,6
10. Д. Ластва	440	168	38,2	99	22,5	166	37,7	5	1,1	2	0,5
11. Бијела	2.257	511	22,7	772	34,2	905	40,1	46	2,0	23	1,0
12. Игало	2.630	887	33,7	432	16,4	1.236	47,0	30	1,2	45	1,7
13. Зеленика	825	325	39,4	112	13,6	368	44,6	16	1,9	4	0,5
14. Р. Црн.	95	54	56,8	31	32,6	9	9,5	1	1,1	—	—
15. Тузи	1.489	1.000	67,2	238	16,0	117	7,9	121	8,1	13	0,8
16. Спуж	482	106	22,0	252	52,3	101	20,9	11	2,3	12	2,5
17. Гусиње	252	76	30,2	54	21,4	113	44,8	8	3,2	1	0,4
18. Градац	228	193	84,7	9	3,9	26	11,4	—	—	—	—
19. Бечићи	465	86	18,5	160	34,4	208	44,7	10	2,2	1	0,2
Укупно	20.180	7.742	38,4	5.844	28,9	6.035	29,9	383	1,9	176	0,9

У оквиру осталих градских насеља, највише досељених из исте општине имала су насеља: Градац (84,7%), Стари Бар (57,1%), Тузи (67,2%) и Ријека Црнојевића (56,8%), што је израз њихове мале гравитационе сфере. Из других општина Црне Горе највише досељених примили су Спуж (52,3%), Рисан (50,6%) и Прчањ (44,0%); из бивших република СФРЈ: Сутоморе (50,5%), Игало (47,0%), Гусиње (44,8%), Бечићи (44,7%), Зеленика (44,6%), Св. Стефан – Милочер (42,9%), Петровац (40,8%) и Доња Ластва (40,1%), што говори о њиховој имиграционој привлачности на дуже просторне дистанце. Изузетак је Гусиње, код кога се ради о неискуству пописивача и пописаних, или су се у оквиру те категорије изјаснили и они који су дошли из Албаније после 1948. године и стално остали да живе у њему. Из осталих држава највише учешће досељених имали су: Тузи (8,1%), Свети Стефан – Милочер (4,0%), Петровац (3,9%), Сутоморе (3,3%) и Гусиње (3,2%). Код Св. Стефана – Милочера, Петровца и Сутомора вјероватно се ради о мањим повратним (инверзним) миграцијама, а код Тузи и Гусиња, поред инверзних досељења, било је и сталног насељења досељених из Албаније после 1948. године.

Вријеме досељења била је важна карактеристика миграционих обиљежја градског становништва Црне Горе.

Код 10 највећих градова Црне Горе, у 2003. години, 30,5% досељено је између 1991. и 2003. године; 20,5% између 1971. и 1980; 16,0% од 1960. до 1971. и 15,6% од 1981. до 1990. године, односно 46,1% између 1981. и 2003. године – табела 11. Главни разлози кретања овог обима током посљедње двије деценије XX вијека, посебно посљедње деценије, били су у заоштравању међунационалних и међувјерских односа у бившим републикама СФРЈ, политичко-психолошким притисцима који су се развијали до усијања, све оштријим разним облицима дискриминације, распадом СФРЈ у крвавим грађанским ратовима и сигурности тих прилика у Црној Гори, при чему треба имати у виду да се ради, у већини случајева, о повратним миграцијама црногорских грађана, који су, стицајем низа околности, раније живјели у бившим републикама – СФРЈ.

Слични процеси дошли су до изражаја и код осталих градских насеља који су општински центри. Тако је 32,7% досељених из периода од 1991. до 2003. године; 19,1% од 1981. до 1991. и 18,4% од 1971. до 1980. године, односно 70,2% у току посљедње двије дека-

Табела 11.  
Досељено становништво 10 највећих градова Црне Горе, 2003. године, према времену досељења

Градови	Ук. досељених	Вријеме досељења															
		1940		1941/45		1946/60		1961/70		1971/80		1981/90		1991/2003		Нейоз.	
		Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
1. Подгорица	57.896	211	0,4	282	0,5	5427	9,4	9198	15,9	13426	23,2	8895	15,5	18499	32,0	1958	3,3
2. Никшић	19.026	144	0,8	215	1,1	3792	19,9	4148	21,8	3757	19,7	2294	12,1	3879	20,4	797	4,2
3. Пљевља	8.845	47	0,5	63	0,7	1140	12,9	1617	18,3	1953	22,1	1731	19,6	2003	22,6	291	3,3
4. Б. Поље	6.032	22	0,4	35	0,6	538	8,9	814	13,5	1099	18,2	1020	16,9	1372	22,7	1132	18,8
5. Цетиње	4.180	77	1,8	84	2,0	904	21,6	806	19,3	764	18,3	608	14,5	634	15,2	303	7,3
6. Бар	6.504	10	0,1	30	0,5	307	4,7	688	10,6	1026	15,8	922	14,2	2952	45,4	569	8,7
7. Х. Нови	8.055	30	0,4	21	0,3	361	4,5	904	11,2	1330	16,5	1590	19,7	3222	40,0	597	7,4
8. Беране	3.444	17	0,5	27	0,8	443	12,9	685	19,9	511	14,8	426	12,4	920	26,7	415	12,0
9. Будва	5.915	10	0,2	5	0,1	153	2,6	486	8,2	888	15,0	1206	20,4	2790	47,2	377	6,3
10. Улцињ	2.630	9	0,4	9	0,4	134	5,0	256	9,7	325	12,4	405	15,4	1095	41,6	397	15,1
Укупно	122.527	577	0,5	771	0,6	13199	10,8	19602	16,0	25079	20,5	19097	15,6	37366	30,5	6836	5,5

Табела 12.  
Досељено становништво осталих 11 општинских центара према времену досељења, 2003. године

Остали општински центри	Ук. го-сељ.	Вријеме досељења															
		1940 и ирије		1941/45		1946/60		1961/70		1971/80		1981/90		1991/2003		неиознајо	
		Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%	Број	%
Андријевица	452	8	1,8	5	1,1	60	13,3	57	12,6	49	10,8	80	17,7	152	33,6	41	9,1
Данилов	1706	4	0,2	2	0,1	35	2,0	54	3,2	168	9,9	136	8,0	606	35,5	701	41,1
Жабљак	977	3	0,3	1	0,1	81	8,3	115	11,8	254	26,0	289	29,6	207	21,2	27	2,7
Колашин	1117	7	0,6	8	0,7	115	10,3	209	18,7	238	21,3	233	20,9	291	26,1	16	1,4
Котор	470	6	1,3	1	0,2	42	8,9	70	14,9	81	17,2	90	19,1	129	27,5	51	10,9
Мојковац	1498	3	0,2	6	0,4	219	14,6	202	13,5	382	25,5	281	18,7	347	23,2	58	3,9
Плав	411	-	-	2	0,5	17	4,1	31	7,5	30	7,3	75	18,3	140	34,1	116	28,2
Плужине	886	3	0,3	-	-	25	2,8	69	7,8	146	16,5	403	45,5	228	25,7	12	1,4
Рожаје	2643	5	0,2	15	0,6	127	4,8	326	12,3	392	14,8	418	15,8	792	30,0	568	21,5
Тиват	5338	28	0,5	22	0,4	369	6,9	583	10,9	1098	20,6	934	17,5	2209	41,4	95	1,8
Шавник	240	1	0,4	-	-	29	12,1	26	10,8	55	22,9	66	27,5	48	20,0	15	6,3
Укупно	15738	68	0,4	62	0,4	1119	7,1	1746	11,1	2893	18,4	3005	19,1	5149	32,7	1700	10,8

де XX вијека – табела 12. Важно је истаћи да су посљедње године биле карактеристичне и по појачаној привлачности неких општинских центара, као што су нарочито Тиват (41,4%) и Даниловград (35,5%).

По имиграционој привлачности били су карактеристични и остали градски центри – табела 13. Између посљедња два пописа, у њих се доселило 34,0% укупно досељених лица. Највеће учешће досељених, у том периоду, имала су насеља: Тузи (57,6%), Сутомоаре (53,3%), Зеленика (51,9%) и Доња Ластва (50,5%). Интересантно је истаћи да је учешће непознатих изразито високо (23,3%), а код неких насеља зачуђујуће високо (Стари Бар 61,9%, Доброта 46,7%, Гусиње 35,7%, Спуж 28,6%, итд.). Да ли су на овакво изјашњавање утицали политичко-психолошки разлози, или необученост пописивача, или слабо памћење пописаних лица, или сви заједно, тешко је закључити.

### ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У току друге половина XX вијека, градско становништво Црне Горе повећало се у апсолутним показатељима са 99.775, у 1953, на 383.808, у 2003. години, а у релативним износима са 23,8% на 61,9% укупног становништва. До 1981. године, пораст је био знатно већи и у апсолутним бројевима он је са 99.775, у 1953, порастао на 296.252 или за преко 200.000 лица, односно са 23,8% на 50,7%, а у другом периоду са 296.252 на 383.808 или за око 87.500 лица, односно са 50,7% на 61,9%. Ипак, градско становништво и даље убрзано расте и његово учешће је у 2003. години, у средишњем региону, било 78,9%, приморском 59,8%, а у сјеверном 39,0%. Највећи ниво остварен је у општинама: Тиват (87,5%), Будва (85,4%), Цетиње (83,1%), Подгорица (82,9%) и Никшић (77,3%).

Најслабији интензитет раста имао је сјеверни регион (39,0%).

Интензитет раста наставиће се и даље, што показују и миграциона обиљежја градског становништва, посебно по територији досељавања и времену досељења, односно релативни односи између аутохтоног и досељеног становништва. У 2003. години, досељени су учествовали са око 40,0% (у Херцег Новом 63,2%, Будви 54,2%, Тивту 56,4%, Сутомоору 61,4%, Доброти 70,1%, Бијелој 60,2%, Игалу 70,1%, Бечићима 60,3%, Зеленици 57,1%, итд.).

Табела 13.  
Досељено становништво осталих 19 градских насеља према времену досељења, 2003. године

Остала град. нас.	Укуп. гос.	Вријеме досељења												Непоз.			
		1940.		1941/45.		1946/60.		1961/70.		1971/80.		1981/90.		1991/03.		Број	%
		број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%		
Вирпазар	199	3	1,5	1	0,5	11	5,5	38	19,1	46	23,1	36	18,1	62	31,2	2	1,0
Ст. Бар	1131	6	0,5	2	0,2	32	2,8	27	2,4	74	6,6	128	11,3	162	14,3	700	61,9
Сутоморе	1122	1	0,1	—	—	18	1,6	69	6,1	86	7,7	124	11,1	598	53,3	226	20,1
Петровац	650	3	0,5	3	0,5	38	5,8	88	13,5	85	13,1	119	18,3	193	29,7	121	18,6
Св. Стефан	175	—	—	—	—	5	2,9	37	21,2	31	17,7	31	17,7	48	27,4	23	13,1
Добр.	5796	30	0,5	35	0,6	326	5,6	543	9,4	633	10,9	592	10,2	933	16,1	2704	46,7
Прчањ	662	5	0,7	7	1,1	85	12,8	77	11,6	123	18,6	105	15,9	202	30,5	58	8,8
Рисан	1108	11	1,0	2	0,2	88	7,9	98	8,9	136	12,3	222	20,0	510	46,0	41	3,7
Петраст	174	2	1,1	2	1,1	29	16,7	40	23,0	19	10,9	33	19,0	40	23,0	9	5,2
Д. Ластва	440	8	1,8	3	0,7	31	7,0	56	12,7	56	12,7	57	13,0	222	50,5	7	1,6
Бијела	2257	7	0,3	8	0,3	119	5,3	198	8,8	374	16,6	422	18,7	1100	48,7	29	1,3
Игало	2630	6	0,2	2	0,1	82	3,1	254	9,7	421	16,0	670	25,5	1026	39,0	169	6,4
Зеленика	825	8	1,0	13	1,6	68	8,3	52	6,3	138	16,7	111	13,5	428	51,9	7	0,7
Р. Црн.	95	4	4,2	1	1,1	32	33,7	10	10,5	17	17,9	10	10,5	16	16,8	5	5,3
Тузи	1489	6	0,4	9	0,6	35	2,4	53	3,6	108	7,2	145	9,7	858	57,6	275	18,5
Служ	482	—	—	—	—	12	2,5	50	10,4	69	14,3	54	11,2	159	33,0	138	28,6
Гусиње	252	—	—	—	—	6	2,4	7	2,8	8	3,2	28	11,1	113	44,8	90	35,7
Градац	228	1	0,4	1	0,4	45	19,7	46	20,2	55	24,2	36	15,8	33	14,5	11	4,8
Бечићи	465	—	—	—	—	8	1,7	43	9,2	105	22,6	71	15,3	152	32,7	86	18,5
Укупно	20180	101	0,5	89	0,4	1070	5,3	1786	8,9	2584	12,8	2994	14,8	6855	34,0	4701	23,3



Градска насеља Црне Горе била су имиграционо атрактивна и за удаљене територије, па и друге државе. У Бар се из бивших република СФРЈ доселило 43,6%, Херцег Нови 51,6%, Будву 44,5%, Подгорицу 29,9%, Тиват 47,3%, Сутоморе 50,5%, Игало 47,0%, Зеленику 44,6%, Бечиће 44,7%, Бијелу 40,1%, итд.

Учешће досељених између два пописа било је најизразитије код Подгорице 32,0%, Бара 45,4%, Харцег Новог 40,0%, Будве 47,2%, Улциња 41,6%, Тивта 41,4%, Сутомора 53,3%, Рисна 46,0%, Бијеле 48,7%, Игала 39,0%, Зеленике 51,9%, Тузи 57,6%, итд.

Са порастом градског становништва дошло је до опадања становништва на селу, и то са 76,2%, у 1953, на 38,1%, у 2003. години, а од 1948. до 2003. године депопулацију је имало 909 од 1.216 села Црне Горе или 74,8%, при чему је 2003. године 27 села било без сталних становника, а 54,3% свих села имало је мање од 100 становника.

#### ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Радован Бакић и др., *Географија Црне Горе*, Књ. I, Универзитетска ријеч, Никшић, 1991.

Радован Бакић, *Демографски развој сјеверне Црне Горе*, УНИРЕКС, Подгорица, 1994.

Radovan BAKIĆ

#### MOVEMENT OF URBAN POPULATION IN MONTENEGRO IN THE SECOND HALF OF THE 20 TH CENTURY AND ITS MIGRATION CHARACTERISTICS AT THE BEGINNING OF THE THIRD MILLENNIUM

##### *Summary*

For more than five decades of the second half of the 20 th century urban settlements in Montenegro had demographic – population explosion (index 477,6%). It was more intensive from 1948 to 1981 (index 268,6%) than from 1981 to 2003 (index 67,1%) which means that migration flows out of villages were more evident in the first than in the second period.

At the beginning of the Third Millennium there were 40 urban settlements in Montenegro. There were more that 10.000 people in 10 of them: Podgorica with 136.473, Nikšić 58.212, Pljevlja 21.377, Bijelo Polje 15.883, Cetinje 15.137, Bar 13.719,

Herceg Novi 12.739, Berane 11.776, Budva 10.918 and Ulcinj 10.828 permanently settled. There were 307.062 or 49,5% of the permanently settled citizens in Montenegro (68.181 in 1953).

In the rest of 11 municipalities (Andrijevisa, Danilovgrad, Žabljak, Kolašin, Kotor, Mojkovac, Plav, Plužine, Rožaje, Tivat i Šavnik) were 40.925 (16.613 in 1953) and in the other 19 municipalities there were 35.821 permanent citizens (14.935 in 1953).

In accordance with demographic-population aspect in 2003, the Middle region had the higher level of urbanisation, then the Coastal region with 59,8%, and the slightest the Northern region with 39,0%.

From 1948 to 2003, on the contrary, 909 or 74,8% of the total rural settlements (1.216) had drop of population, whilst 27 villages in 2003 had no permanent citizens.

In 2003, out of 10 towns the largest migration was towards: Herceg Novi 63,2%, Budva 54,2%, Bar 47,4% i Podgorica 42,4%; in the rest of 11 municipalities: Plužine 59,3%, Tivat 56,4% i Žabljak 50,4%, and other 19 rural settlements: Dobrota 71,0%, Igalo 70,1%, Bečići 60,3%, Sutomore 61,4%, Bijela 60,2%, etc.

The biggest participation of the ex SFRJ immigrants out of 10 towns had: Herceg Novi 51,6%, Budva 44,5% i Bar 43,6%; in the rest of 11 municipalities Tivat 47,3%, and in the other urban settlements: Sutomore 50,5%, Igalo 47,0%, Bečići 44,7% and Zelenika 44,6%.

The biggest participation of the immigrants was from 1991 to 2003. In 10 towns it was the following: 30,5% (Budve 47,2%, Bar 45,4%), in the rest of municipalities 32,7% (Tivat 41,4%, Danilovgrad 35,5%), and in other 19 urban settlements 34,0% (Sutomore 53,3%, Tuzi 57,6%, Zelenika 51,9%) on the whole.

Exposed movements within urban settlements in Montenegro, in the second half of the 20 th century, show that the demographic-population growth of urban settlements and the drop of population in rural settlements will continue, especially in the Northern part of Montenegro, where the achieved level of urbanisation of 39,0% in 2003 is the slightest one.